

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Віднянський С. Гаврилишин Богдан Дмитрович. Україна в міжнародних відносинах. *Енциклопедичний словник-довідник*. Випуск 5. Біографічна частина: А–М / відп. ред. М.М. Варварцев. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 88–89.
2. Гаврилишин Б. Декларація відповідальності людини // Фонд родини Богдана Гаврилишина : [офіційний сайт]. URL: <https://bhfamily.org/deklaratsiya-obovyazkiv-lyudyny/> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Гаврилишин П. Богдан Гаврилишин у таборах для переміщених осіб у Німеччині (1945–1947) // *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Чис. 28. С. 190–196. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.26>
4. Гаврилишин П. Канадський період життя Богдана Гаврилишина // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59, том 2. С. 10–18. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-2-2>
5. Гаврилишин П. М. Допомога Богдана Гаврилишина Аргентині // *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34 (73), № 2. С. 138–143. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.21>
6. Грабовський С. Богдан Гаврилишин: порядок денний на XXI століття // *Українознавчий альманах*. 2017. Вип. 21. С. 45–50.
7. Пластовий закон // Пласт США : [офіційний сайт]. URL: <https://plastusa.org/resources/knowledge-base/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD/> (дата звернення: 12.05.2026).
8. Тимоцько Р. [Богдан Гаврилишин: 10 цікавих фактів про життя] // Пласт – Національна скаутська організація України : [офіційний сайт]. URL: <https://plast.org.ua/hawrylyshyn/> (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 94(477):37.017.4:373.3

Гупан Нестор Миколайович,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ПІДРУЧНИК ІЗ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ 8 КЛАСУ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

В умовах повномасштабної агресії росії проти України проблема формування національних цінностей, державної та громадянської ідентичності набуває не декларативного, а екзистенційного змісту. Освітня система, зокрема шкільна історична освіта, виступає ключовим інститутом відтворення суспільного розуміння минулого, сучасного і майбутнього. У цьому контексті особливого значення набуває підручник як базовий інструмент організації навчального процесу і водночас носій ціннісних орієнтирів.

Ціннісною рамкою такого осмислення виступає Українська хартія вільної людини [3], яка формулює засадничі ідеї громадянського буття: бути вільними людьми, бути успішним народом і державою, бути вільними серед вільних. Хартія не є навчальною програмою, однак задає етичний горизонт, у межах якого може бути інтерпретований історичний матеріал. Її значення полягає у поєднанні універсальних демократичних цінностей із національним досвідом, що особливо актуально в умовах війни та суспільних трансформацій.

У цьому контексті підручник «Історія України» для 8 класу (О. Пометун, Н. Гупан, О. Дудар, 2025) [2], рекомендований МОН України, може бути розглянутий як простір реалізації цінностей Хартії через зміст, відбір історичного матеріалу та методичний апарат. Він охоплює ранньомодерну добу, яка є ключовою для формування українських уявлень про свободу, гідність і державність. Саме цей період дозволяє осмислити генезу національних цінностей не як абстрактних декларацій, а як історично вкорінених практик.

Ідея свободи у підручнику розкривається передусім через феномен козацтва. Козак постає не лише як історичний персонаж, а як уособлення вільної людини, що свідомо обирає свободу і пов'язану з нею відповідальність. Підручник акцентує, що свобода не є даністю, а результатом вибору і дії. Порівняння соціальної структури Речі Посполитої та козацького устрою дозволяє учням виявити різні моделі суспільних відносин: залежність і підданство з одного боку та свободу і самоврядування з іншого. У такий спосіб свобода постає як історично осмислена цінність, що має власну традицію в українському контексті.

Ідея «бути успішним народом і державою» реалізується через аналіз становлення і функціонування козацької держави. Гетьманщина подається як повноцінне державне утворення з розвиненою системою управління, правовими інститутами та міжнародними зв'язками. Учні працюють із матеріалом, що дозволяє осмислити державу як результат колективних зусиль і відповідальності. Особливе місце посідає Конституція Пилипа Орлика (1710),

яка інтерпретується як ранній приклад суспільного договору і спроби інституціоналізації демократичних принципів. Аналіз її положень сприяє формуванню уявлення про історичну тяглість українських державницьких ідей і практик, що співвідноситься з європейськими політичними.

Ідея «бути вільними серед вільних» розкривається через включення української історії у ширший європейський контекст. Підручник послідовно демонструє участь українських земель у загальноєвропейських процесах ранньомодерної доби, зокрема у політичних, релігійних і культурних трансформаціях. Запорозька Січ і Гетьманщина постають як суб'єкти міжнародних відносин, що вступають у союзи, ведуть переговори і взаємодіють з іншими державами. Такий підхід дозволяє уникнути ізоляціоністського бачення історії і формує уявлення про Україну як органічну частину європейського простору.

Важливою особливістю підручника є те, що ціннісні орієнтири реалізуються не лише через зміст, а й через методичний апарат. Завдання спрямовані на розвиток критичного мислення, уміння аргументувати, аналізувати джерела і формулювати власну позицію. Діяльнісний характер навчання відповідає компетентнісному підходу, закладеному у Державному стандарті базової середньої освіти (2020), і дозволяє учням не просто засвоювати знання, а привласнювати цінності через власний досвід. Такий підхід узгоджується з сучасними дослідженнями громадянської освіти, які підкреслюють значення активної участі та практичного досвіду для формування громадянських компетентностей [1].

Методична концепція підручника орієнтована на перетворення учня з об'єкта навчання на суб'єкта пізнавальної діяльності. Робота з історичними джерелами, участь у дискусіях, виконання дослідницьких і проєктних завдань сприяють формуванню здатності самостійно осмислювати історичні явища і співвідносити їх із сучасністю. У такий спосіб реалізується одна з ключових ідей Хартії – активна і відповідальна позиція особистості.

Практичний потенціал підручника полягає у можливості цілеспрямованого формування національної і громадянської ідентичності через інтеграцію історичного змісту і ціннісних орієнтирів. Використання порівняльних завдань, аналізу джерел і проєктної діяльності дозволяє учням встановлювати зв'язки між минулим і сучасністю, усвідомлювати тяглість цінностей і їх актуальність у сучасних умовах. Залучення цифрових ресурсів підсилює ці можливості, хоча їх потенціал потребує подальшого системного використання.

Отже, підручник з історії України для 8 класу постає не лише як засіб навчання, а як інструмент формування ціннісної картини світу учнів. Ідеї Української хартії вільної людини інтегровані в його зміст і методику не як зовнішній компонент, а як внутрішня логіка відбору і інтерпретації матеріалу. Через образ козака як вільної людини, Гетьманщину як форму державності та міжнародну діяльність українських діячів як прояв суб'єктності формується цілісне уявлення про українську ідентичність.

У сучасних умовах такий підручник виконує не лише освітню, а й суспільну функцію, сприяючи формуванню покоління, здатного усвідомлювати цінність свободи, відповідальності та державності. Його використання в освітньому процесі створює передумови для поєднання історичної освіти з громадянською, що є необхідною умовою розвитку демократичного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гупан Н., Ремех Т., Серова Г. Розвиток громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі : методичні рекомендації. [Електронне видання] / Н.Гупан, Т.Ремех, Г.Серова. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 133 с. URL: <https://undip.org.ua/library/rozvytok-hromadianskoi-aktyvnosti-ta-patriotyzmu-uchniv-na-urokakh-predmetiv-i-kursiv-hromadianskoi-ta-istorychnoi-osvitnoi-haluzi-metodychni-re>
2. Історія України: підруч. для 8 класу закладів загальної середньої освіти / О.І. Помегун, Н. М. Гупан, О. В. Дудар. К.: Видавничий дім «Освіта», 2024. 208 с.
3. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>